

TRANSFORMACIÓ ECONÒMICA I SISTEMA URBÀ: CATALUNYA 1550-1640

ALBERT GARCÍA ESPUCHE
Centre de Cultura Contemporània de Barcelona

RESUMEN: *Transformación económica y sistema urbano: Catalunya 1550-1640*

Los indicadores utilizados por el autor (comercio, mano de obra, inmigración y emigración) muestran como el desarrollo de las transformaciones económicas en Cataluña durante los años 1550-1640 se caracterizó por la descentralización de la producción barcelonesa en beneficio de las poblaciones próximas a la capital (triángulo Vilanova-Vic-Blanes). Esta transformación sirvió para aprovechar mejor los recursos y las capacidades productivas catalanas que permitieron aumentar las exportaciones dirigidas a América y Castilla. De esta forma, García Espuche demuestra como los cambios urbanos y territoriales que, según Jan de Vries se produjeron en Europa durante la primera mitad del siglo XVII se llevaron a cabo en Cataluña de una forma precoz.

RESUM:

Els indicadors utilitzats per l'autor (comerç, ma d'obra, immigració i emigració) mostren com el desenvolupament de les transformacions econòmiques a Catalunya durant els anys 1550-1640 es va caracteritzar per la descentralització de la producció barcelonesa en benefici de les poblacions pròximes a la capital (triangle Vilanova-Vic-Blanes). Aquesta transformació va servir per a aprofitar millor els recursos i les capacitats productives catalanes que varen permetre augmentar les exportacions dirigides a Amèrica i a Castella. D'aquesta manera, Garcia Espuche demostra com els canvis urbans i territorials que es produïren a Europa durant la primera mitad del segle XVII es varen portar a terme a Catalunya d'una manera precoç.

SUMMARY: *Economic transformations and urban system: Catalonia, 1550-1640*

The indicators used by Albert García Espuche (commerce, labour force, immigration and emigration) demonstrate the development of economic transformations in Catalonia during 1550-1640 as characterized by the decentralization of the production of Barcelona to some populations near the capital's advantage. This transformation served to make the most of the Catalan resources and productive capacities and it increased catalan exportation to America and Castile. This way, García Espuche shows that urban and territorial changes produced in Europe in the first half of the XVII century according to Jan de Vries' theories, had happened previously in Catalonia.

Aquest article planteja una reconsideració dels segles XVI i XVII catalans, i en especial del segle "curt" que va de 1550 a 1640, i que qualifico de decisiu

en la història de Catalunya.¹ Decisiu no només com a reacció als adjectius pejoratius que han acostumat a acompanyar aquesta etapa, sinó perquè en aquell moment es produeix una notable sèrie de canvis: descens de l'activitat industrial a Barcelona i creixement a les ciutats relativament properes, amb una sensible especialització del territori; major aprofitament del mercat interior i canvi d'orientació comercial cap a l'Atlàntic, amb una intensitat que no baixa sinó que es reforça a partir de 1550, a través de sòlides colònies catalanes implantades a Medina, Madrid, Sevilla i Cadis, i gràcies al potenciament de diverses produccions industrials; reorganització del transport per mar i creixement notable del transport terrestre; creació d'un sistema de ciutats eficaç centrat en Barcelona, i en el qual la capital esdevé centre d'acabats, centre comercial i, sobretot, centre director del territori.

Però cal avançar que la importància dels canvis que es produeixen entre 1550 i 1640 a Catalunya rau especialment en les transformacions en el sistema urbà. Alguns lectors podran interessar-se per elements sobresortints del canvis econòmics que es presentaran aquí i que estan en l'origen de les reordenacions territorials. Però, des del meu punt de vista, tot això no deixa de constituir més que la base d'explicació d'un fenomen, el del canvi en el sistema urbà, que ha tingut repercussions que van molt més enllà del període que estudiem.

En aquest sentit, aquest text pot ser considerat com una relectura o una comprovació, feta a escala regional, de les tesis exposades per Jan de Vries en el seu llibre *La urbanización de Europa 1500-1800*.

En primer lloc, el punt metodològic de partida és el mateix: "la ciudad concreta no puede ser la única unidad de análisis en la Edad Moderna, porque la ciudad estaba entonces en vías de convertirse en un sistema de ciudades". Amb el canvi d'escala que aquí s'aborda, les ciutats que estudiem són petites i queden fora de l'anàlisi globalitzadora de De Vries. Així, en aquest treball, Barcelona apareix no ja integrada en un sistema urbà "per sobre seu", sinó articulant un altre sistema "a sota d'ella".²

Aquests dos sistemes són complementaris, però tenen lògiques complexes i no sempre paral·leles, i es poden estudiar per separat. En tot cas, la constitució del propi sistema urbà català té unes repercussions sobre el territori que presenten caràcters estructurals més decisius a nivell regional que no pas la reordenació de la jerarquia urbana europea. Si per De Vries "la història de la urbanización en

¹ En aquest article resumeixo esquemàticament el meu treball sobre el període 1550-1640. No és possible donar aquí les bases documentals d'una recerca establerta sobretot a partir de documentació notarial inèdita: 1.000 llibres de protocols i unes 10.000 actes de notaris d'una vintena de poblacions catalanes, a més de Cadis, Madrid i Medina del Campo. Una versió més àmplia d'aquest text apareixerà en un dels volums de la "Història de la Cultura Catalana" preparada per Edicions 62. Em veig obligat a remetre a la versió definitiva, en preparació, tots els interessats per la informació completa i les fonts documentals. De la mateixa manera, redueixo les notes a la seva mínima expressió.

² Les cites de De Vries han estat extretes de l'edició castellana publicada per Editorial Critica el 1987.

la Edad Moderna és la del desmantelamiento de una vieja estructura y su reemplazo por una nueva", a l'escala regional catalana passa exactament el mateix, però amb conseqüències lògicament més directes sobre Catalunya.

I perquè estudiar els processos de canvi justament entre 1550 i 1640, i no per a tot el conjunt dels segles XVI i XVII? La primera meitat del segle XVI és una etapa de recuperació. Lentament, es posen les bases per a una transformació econòmica sòlida a Catalunya. En aquest sentit, l'estudi del cas mataroní forneix una cronologia que la resta d'anàlisis no fan més que confirmar.³ Però si existeix una continuïtat abans i després de 1550, alguns fenòmens s'acceleren de forma decisiva després d'aquesta data i altres apareixen de bell antuvi. Les transformacions en la jerarquia demogràfica de les poblacions catalanes són quasi inexistentes fins a la meitat del cinc-cents i tenen lloc amb molta força a partir de la meitat del segle; l'allau d'immigració francesa augmenta per arribar al màxim a finals del segle XVI i principis del XVII; el canvi d'orientació en la direcció dels viatges per mar i en la participació dels mariners de la costa propera a Barcelona en els viatges organitzats per mercaders de la capital es fa patent durant la dècada dels 50... Totes les evidències documentals i totes les aproximacions quantitatives tendeixen a mostrar que les transformacions de què parlarem ja s'han produït abans de 1640, i, encara més, que tot el canvi està ja pràcticament consolidat cap a 1600.

Canvis a Catalunya i a Barcelona

L'anàlisi detallada de les fonts documentals més globalitzadores, els censos de població, permet de constatar que, en una etapa històrica considerada quasi immòbil, es produeixen, per contra, canvis notables a Catalunya i a Barcelona que són quantitativament poc espectaculars, però qualitativament rellevants. Entre 1550 i 1640 té lloc una sèrie de transformacions en la xarxa de centres urbans catalans que hem de relacionar amb els canvis que, com veurem, es donen a la mateixa època a Barcelona. Un grup nombrós de poblacions perd llocs en la jerarquia demogràfica urbana, mentre que un altre, també considerable, en guanya. Les poblacions del primer grup estan força allunyades de Barcelona, mentre que les del segon es troben més a prop.

Aquest canvi notable en els nuclis més grans de població, en els quals l'ascens en la jerarquia demogràfica queda lligat a la proximitat a Barcelona, indica que s'està articulant un sistema de ciutats en què augmenten els intercanvis de la ciutat comtal amb les poblacions més properes a ella, i que aquest increment esdevé fonamental a l'hora d'obtenir un lloc de privilegi en la nova ordenació jeràrquica urbana.

³ Vegeu: Albert Garcia Espuche i Manuel Guàrdia Bassols, *La construcció d'una ciutat. Mataró 1500-1900*, Ed. Alta Fulla, 1989.

Des d'aquest punt de vista, la importància de l'etapa 1550-1640 no rau en els canvis quantitius, sinó en les reordenacions. Els creixements absoluts són modestos, però es reforça un conjunt de poblacions de dimensió intermèdia, un esglaió de nuclis de tercer ordre (després de Barcelona i de les ciutats "capital": Girona, Lleida, Tarragona, Tortosa) propers a Barcelona i situats en un triangle territorial delimitat aproximadament per Vilanova, Vic i Blanes, i amb un perllongament que segueix l'eix que lliga Barcelona, Vic i Ripoll. Aquesta nova distribució dels pesos en la jerarquia urbana és el símptoma de l'establiment d'una economia territorial en la qual els graus de dependència i de complementarietat estan implantats amb molta més intensitat que en períodes anteriors.

És interessant, per tal de completar la visió de transformació territorial percebuda a través dels canvis demogràfics, constatar els augments dels teixits residencials que es produeixen, entre 1550 i 1640, en les poblacions en ascens en la jerarquia, totes elles relativament properes a la ciutat comtal. I és interessant pel que aquests creixements signifiquen de transformació duradora, estructural, més sòlida que els augments de població conjunturals que no van acompanyats d'augment del "parc construït". Mataró és el gran exemple de creixement de teixit urbà en les poblacions properes a Barcelona a finals del segle XVI i principis del XVII.

És possible, però, detectar creixements importants, per aquest període, en altres molts nuclis propers a la capital. A Manresa, entre 1553 i 1626, es tracen carrers en espais lliures interiors, es densifiquen àrees ja construïdes i es creen petites extensions fora muralles; a Igualada, a finals del segle XVI i principis del XVII, els documents notariais mostren una inequívoca activitat constructora en el "raval superior"; a Sitges el raval es tanca amb muralles i s'ocupa més intensament durant les últimes dècades del segle XVII; a Terrassa se supera el límit defensiu en el transcurs de l'últim terç de la centúria, i a Sabadell i Granollers a finals d'ella; a Vilanova, desbordats els límits de la muralla, ja ampliada el 1557, s'estén el recinte defensiu fins al mar i cap a ponent a principis del XVII; a Calella s'estableixen nombrosos solars per a edificar des de principis de segle, però sobretot a partir dels anys cinquanta; a Sant Martí d'Arenys i Malgrat almenys des dels anys seixanta; a Sant Celoni des dels setanta; a Santa Maria d'Arenys, Blanes i Pineda des dels vuitanta...

La notable transformació en el teixit urbà de moltes de les poblacions pròximes a la capital ha de ser llegida, sobretot, a la llum d'un canvi estructural que suposa una nova localització territorial de les "inversions en ciutat". El creixement urbà implica creacions i millores en elements que tenen una incidència decisiva en les economies de les ciutats i del país, perquè s'incorporen en aquest moment com a inversions fixes: muralles, esglésies, convents, hospitals, escoles, carnisseries, peixateries, porxadades per mercats, magatzems, recs, clavegueres, molins, pous de gel, camins...

Les noves extensions urbanes han aplegat contingents importants d'immigrants, han invitat a "urbanitzar-se" (és a dir a viure i a invertir en les ciutats) a

pagesos de zones properes als nuclis de població en creixement, han facilitat acumulacions de capital per part dels propietaris de terrenys... A mitjans segle XVII serà molt més gran que a mitjans del XVI la proporció de cases, d'instal·lacions industrials, de serveis urbans i d'agents econòmics capitalitzats propers a Barcelona. No només més població sinó més inversions urbanes estaran ara ubicades en nuclis suficientment dotats en equipaments urbans i en organitzacions gremials, i suficientment propers a la capital per a resultar eficaços en una economia més integrada.

En els canvis geodemogràfics que estableixen un nou equilibri en el territori català, pesa de manera decisiva el rol de la immigració francesa.⁴ L'onada de gentes que provenen d'un miler de localitats del país veï augmenta des del 1540, culmina entre aquesta data i 1566, i baixa a poc a poc fins a 1620. I és de tals proporcions que és aquesta forta immigració la que explica el creixement demogràfic català del segle XVI, increment que no pot implicar-se només d'un suposat creixement vegetatiu. Tant les xifres d'immigració per a Catalunya com per a Barcelona són molt altes, però, a més, hem de tenir en compte que la població francesa no es distribueix uniformement en el territori. Així, a determinats llocs del Principat les proporcions de francesos són sensiblement majors que les que indiquen les xifres per tot Catalunya o per la capital. La concentració d'aquesta població resulta especialment clara a la corona barcelonina i, en general, a tot l'espai entre el Pirineu central i la capital, amb una especial incidència en el litoral.

L'allau de població francesa contribueix, doncs, a la redistribució dels pesos demogràfics en la direcció que ha estat indicada més amunt, aprofitant la facilitat que per a dita redistribució suposa el fet de ser una població que s'instal·la per primera vegada i que, per tant, va directament allà on s'estan produint les condicions econòmiques més favorables. Amb una coincidència notable amb el mapa de ciutats en alça en el sistema urbà català, els francesos dibuixen un altre mapa en el que destaca el mateix espai central del país, una àrea suma d'una àmplia corona barcelonina i d'un eix perpendicular a la costa que uneix el Pirineu a la capital. En aquest territori, els francesos resulten proporcionalment més decisius, i prenen un pes important no només en les grans poblacions, inclosa Barcelona, sinó també i sobretot en les petites.

En aquest sentit, cal dir que la immigració francesa, notable en quantitat, aporta també graus de "qualitat" que poden resultar clau en localitats petites i en creixement. Primer cal dir que el 80 % dels immigrants arriba quan té entre 11 i 30 anys d'edat, és a dir en el moment òptim per esdevenir força de treball eficaç. I després que, per molt que els immigrants constin sobretot amb oficis lligats a l'agricultura (45%) i a la ramaderia (12%), l'onada francesa aporta qualificació en algunes branques clau de l'economia. Deixant de banda la coneguda presència francesa entre els negocianys (tratants, marxants...), són tres

⁴ No cal dir que la gran aportació en aquest tema és la dels magistrals i ben coneguts treballs de Jordi Nadal i Emili Giralt.

almenys els sectors en els que l'aportació de la immigració francesa resulta notable: el tèxtil, la construcció i el transport.

És cert que en la documentació analitzada a les poblacions de la corona barcelonina apareix una considerable diversitat d'oficis d'altres branques exercits per població francesa recentment immigrada: abunden moliners, a Barcelona, Sabadell o Terrassa; hostalers i taverners a Barcelona o Igualada; blanquers i sabaters, a Igualada; sastres a Igualada o Sabadell; clavataires a Manresa...; i també trobem carboners, tintorers, baixadors, mercers... a més dels bracers i els pagesos, presents a tot arreu... Però sens dubte són els membres dels oficis relacionats amb els tres sectors abans esmentats els que tenen un pes més decisiu.

Paral·lelament a l'estudi de la nova situació geodemogràfica en el territori català, una anàlisi detallada de la composició relativa dels diferents oficis barcelonins mostra que la Barcelona de 1640 és una ciutat menys "industrial" que la de 1550 i, en canvi, més "comercial". A la capital baixa espectacularment el nombre dels components d'oficis industrials dels sectors del tèxtil i del cuir, com els paraïres, teixidors, abaixadors, blanquers, assaonadors, tintorers, cotoners...; un conjunt d'oficis que queda reduït quasi a la seva tercera part. Al mateix temps que té lloc aquest notable descens dels components dels oficis industrials, s'incrementa considerablement el nombre dels que pertanyen a oficis amb un caire comercial important o bé que intervenen en els últims processos de la producció: sastres, sabaters, argenters, guanteres, passamaners, velluters, batifillers, entre d'altres; oficis que, en el seu conjunt, multipliquen dues vegades i mitja el seu pes total.

Al costat de l'augment dels oficis comercials creix també sensiblement el nombre de components que estan lligats al transport terrestre: traginers, llogaters de mules, carreters, mestres de fer carretes... Així, els llogaters de mules i els carreters de la ciutat hauran assolit, a principi del segle XVII, una potència indiscutible que els permetrà lligar més intensament Barcelona al seu territori i organitzar, amb el concurs de transportistes aragonesos i castellans, viatges molt freqüents a Aragó i Castella. Finalment, augmenten també els oficis vinculats al transport que deriva de l'activitat portuària: els traginers de mar, descarregadors i macips.

Considerat el conjunt d'oficis, resulta evident que a la Barcelona de final del període es treballa menys en els estadis primers de la producció i que, en canvi, la ciutat ha esdevingut un important centre d'acabats i, sobretot, ha passat a ser un centre comercial i de distribució orientat a l'exportació, però també molt més lligat al territori català pel que fa a la producció i el consum. A la Barcelona de 1640 no hi ha tants paraïres, teixidors o blanquers com a la de 1550, però s'hi poden trobar més productes acabats per vendre i exportar. Barcelona passa a ser un centre comercial i distribuïdor, una ciutat de sastres, sabaters, passamaners i argenters.

La comparació amb Sevilla, ciutat molt més gran, dona idea cabal de l'especialització barcelonina. El 1553 a Sevilla consten 179 sastres, 145 sabaters

i 6 passamaners. Aquests últims augmentaran al llarg dels segles XVI i XVII (consten 28 en un cens incomplet de 1665), però no ho faran ni els sastres ni els sabaters. A Barcelona, el 1516 figuren 113 sastres, 187 sabaters i 1 passamaner, amb una comparació ja favorable a la ciutat comtal; però el 1716 (i molt abans si seguim altres fonts que el recompte cadastral d'aquesta data) l'ordre de les xifres ha superat ja enormement les sevillanes: 306 sastres, 332 sabaters, 72 passamaners. Els argenters sevillans, que en una ciutat com aquella havien de tenir forçosament un pes rellevant, són 91 el 1553 i baixen després; mentre que a Barcelona sumen 44 el 1516 i 108 el 1716. El carrer de l'Argenteria, on es concentrava apretadament la major part d'aquesta gran quantitat d'oficials, era, sens dubte, un fenomen de nivell europeu. Barcelona, ciutat potser quatre vegades més petita que Sevilla, mostra una molt evident especialització en alguns dels oficis més comercials. Per altra banda, l'augment dels traginers, com el dels corredors d'orella, reforça la idea d'un increment de l'intercanvi, que resulta coherent amb l'especialització organitzadora i comercial de la ciutat comtal.

Descentralització marinera i reorientació del comerç marítim

Si a Barcelona augmenten els components d'oficis dedicats a l'intercanvi i el transport, baixa, de forma aparentment paradoxal, el nombre de mariners. La contradicció es presenta davant d'un augment de l'activitat del port (traginers de mar, mestres d'aixa, calafats...) i d'un descens del nombre de mariners. La davallada dels mariners està lligada a la descentralització de la marineria (i dels vaixells) que s'opera en direcció a les poblacions de la costa pròximes a la ciutat comtal, a partir de 1550. En efecte, les naus d'aquesta zona, sobretot del nord de la capital, són les que a partir d'aquesta data realitzen bona part dels viatges gestats pels comerciants barcelonins. Al mateix temps, varia de manera substancial no solament la procedència dels mariners que realitzen la majoria dels viatges, sinó també els tipus de vaixells emprats i el destí i el caràcter dels desplaçaments.

Fins a la meitat del segle XVI havien predominat el cabotatge curt (el que porta a França, Catalunya, Llevant, Balears, el nord d'Àfrica més pròxim) i el viatge mediterrani (dirigit al sud d'Itàlia, Venècia, Alexandria...), sobre el cabotatge llarg (amb destí al nord d'Itàlia, i a Cadis, Sevilla, Portugal o Galícia). Els mariners de la costa propera a Barcelona tenien ja un rol genys menyspreable en aquests viatges gestats des de la capital abans de 1550: en les seves mans estava, sobretot, bona part del cabotatge curt. Però els diversos trets que caracteritzen l'etapa anterior a 1550 es veuran modificats a partir d'aquesta data, en el sentit de canviar la proporció de les diferents destinacions i en el d'incrementar enormement el pes, a Barcelona, dels patrons de la seva costa pròxima.

En efecte, a final del segle XVI, la situació pel que fa al destí dels viatges i als mariners que els realitzen ha canviat radicalment. En relació amb el tipus de viatge, el que passa a ser preponderant és el de cabotatge llarg dirigit a Cadis, Sevilla i Lisboa. I al costat del canvi d'orientació del comerç marítim, que mantindrà un peu a la Mediterrània però es dirimirà decididament cap a l'Atlàntic, la participació dels mariners del litoral pròxim a Barcelona és decisiva. En aquest període, els mariners de Barcelona fan menys del 10% del conjunt dels viatges gestats a la capital, mentre que els patrons de la costa propera a Barcelona n'efectuen un 80%. Aquest domini total dels mariners de fora de Barcelona es produeix gràcies al concurs d'un bon nombre de poblacions de la costa pròximes a la ciutat comtal: Arenys, Canet, Calella, Pineda, Mataró, Sitges.... D'aquí, doncs, la inutilitat d'analitzar en exclusiva les xifres de mariners barcelonins, i de separar l'anàlisi barcelonina de l'anàlisi global catalana, per tal d'entendre la capacitat marinera de la ciutat comtal en concret i el funcionament de l'economia en general.

Amb vaixells més petits que els que feien servir els mariners barcelonins fins a 1550, els homes de la costa poden portar a terme els viatges de cabotatge que donen la volta a la península. Aquests vaixells més petits són, però, més grans que els que ells mateixos feien servir durant la primera meitat del segle XVI. S'ha produït, doncs, una reconversió de la flota de les poblacions esmentades i, sobretot, un creixement espectacular de la seva pròpia capacitat marinera. Així, la segona meitat del segle XVI haurà vist una sèrie de canvis que hem de relacionar entre si: descens de la marineria estrictament barcelonina, augment paral·lel en les altres poblacions de la costa, transformacions en els tonatges de la flota d'aquestes poblacions, nova orientació dels viatges...

Recolzant-se en els altres mariners del litoral, Barcelona haurà optat en bona mesura per l'opció econòmica atlàntica. I serà aquest el moment clau en el qual les poblacions de la costa pròximes a la capital, a través de la col·laboració en el comerç barceloní, faran transformacions essencials que tindran repercussions en el futur. Després dels canvis que hem assenyalat, cap a 1600 i per comparació a la situació anterior a 1550, les poblacions de la costa propera a Barcelona hauran pogut, gràcies a la seva participació nova i creixent en el negoci barceloní, establir relacions noves i duradores amb tota la costa peninsular fins a Galícia; hauran augmentat la seva potència total de càrrega; hauran progressat econòmicament a través del comerç; hauran incrementat considerablement les seves capacitats en la fabricació de vaixells. I estaran molt millor situades en la jerarquia urbana catalana. Les poblacions que apareixen amb una capacitat marinera notable a final del segle XVI seran les mateixes que, a mitjan segle XVIII, reuniran el gruix de la flota mercant catalana. Els canvis produïts des de 1550 hauran posat les bases del desenvolupament de la flota catalana durant el segle XVIII.

Especialització del territori

Si considerem conjuntament les transformacions catalana i barcelonina presentades més amunt, tot indica que la ciutat comtal ha augmentat la seva relació amb el territori català i que la producció barcelonina s'ha descentralitzat, potenciant-se en poblacions relativament properes a la capital. L'augment de població en les ciutats de la corona de Barcelona respón en bona part a aquest canvi, en el que compta l'aprofitament dels recursos materials i, sobretot, humans, amb una població que queda ara situada en llocs suficientment propers a la ciutat comtal com per integrar-se eficaçment en un sistema econòmic global comandat per la capital. No només els mariners d'aquests llocs propers, sinó els paraires, els blanquers, els traginers... que hi viuen treballaran en aquest nou sistema molt més integrat. Barcelona serà centre director del territori català, i en els punts privilegiats d'aquest s'aniran creant situacions favorables per aprofitar l'impuls inicial, més depenent de la capital, i obtenir graus d'autonomia econòmica, en un nivell diferent, més elevat i lluny dels graus d'autarquia que caracteritzaven l'economia catalana abans de 1550.

Alguns elements del canvi, que comencen a actuar ben abans de 1550 en alguns casos, permeten o afavoreixen les transformacions enunciades. La represa agrària després de Guadalupe, l'allau immigratori francès, la carestia de la vida i del cost del treball a l'interior de Barcelona, amb un pes més gran dels impostos i del control dels gremis que fora d'ella, la possibilitat de potenciar el treball a domicili en algunes àrees clau relativament properes a la capital i esdevingudes proto-industrials...L'ordre dels factors importa meyns que el fet que la seva interacció permet i/o origina un procés de canvi que s'autoalimenta positivament en tot el període.

Una anàlisi de la implantació o de l'impuls, en la corona propera a Barcelona, d'alguns dels processos industrials que han perdut pes a la capital, mostra que els canvis que es produeixen entre 1550 i 1640 van molt més enllà de la utilització, més o menys conjuntural, de la mà d'obra de la rodalia immediata. Es pot comprovar que aquests canvis suposen una reorganització general, decisiva i amb conseqüències en el futur, que afecta l'organització de la producció i el roï dels gremis a dins i fora de Barcelona, i que implica la integració real de les poblacions relativament properes a la ciutat comtal en una economia regida per la capital i recolzada en un sistema de ciutats cada vegada més eficaç.

Al costat del descens de moltes activitats productives a Barcelona, tenen lloc, entre 1550 i 1640, uns creixements industrials i d'altres tipus que tendeixen a concentrar-se en àrees concretes del territori. Sens dubte, s'assoleix un important grau d'especialització territorial a Catalunya marcat per la notable i nova activitat productiva que es concentra sobretot en l'ample triangle centrat a Barcelona i

definit més amunt. A l'àrea de Vic, en la qual creixen multitud de petits municipis i es consolida la capital en la jerarquia urbana, compta sobretot l'expansió del tèxtil. Més a prop de Barcelona, Vilafranca, Igualada i Manresa, amb especialitzacions en el cuir, el tèxtil i el cotó, creixen en relació amb les seves àrees d'influència. Si Vic és la ciutat del tèxtil, centre d'un conjunt de petits nuclis molt actius i d'una àrea extensa de producció proto-industrial, Manresa ho serà del cuir. Més a prop encara de la capital, poblacions com Sabadell, Terrassa o Esparreguera experimentaran un impuls de la indústria tèxtil amb especialitzacions draperes diferents i millors de les de les zones més allunyades. Finalment, a la costa propera a Barcelona creixen poblacions petites com Vilassar, Canet o Calella, però també d'altres més grans com Arenys, Vilanova, Mataró o Sitges, en funció d'un impuls donat pel desenvolupament de la marineria, la construcció de barques, la producció de vidre, l'explotació de la vinya i les economies lligades al propi creixement físic urbà.

Així, entre 1550 i 1640 s'articula un canvi notable en el qual interessa sobretot la selectivitat espacial amb què es produeixen les transformacions i la integració eficaç del conjunt dels processos. L'especialització territorial és evident i suposa una modernització palpable de l'economia territorial catalana. Les zones agrícoles estan ara més clarament delimitades i especialitzades: la vinya, per exemple, es cultiva per primera vegada en àrees estratègiques i s'elimina en d'altres que es dedicaran a activitats industrials. El tèxtil s'ha potenciat en zones que entren fàcilment en contacte amb Barcelona, i el mateix passa amb el cuir o el cotó. L'expansió de les indústries del ferro a l'àrea de Ripoll aprofita la creixent i decisiva vitalitat de l'eix Barcelona-Vic-Ripoll; i el creixement paral·lel d'aquesta indústria a Manresa es pot donar gràcies a la fluïda relació de la capital del Bages amb Barcelona, establerta en funció de les indústries del cuir i del cotó. Al voltant de l'eix Barcelona-Vic, nou protagonista de l'economia catalana, floreixen activitats, com la del gel obtingut al Montseny i al Moianès i portat a Barcelona, que són impensables sense la creació prèvia dels fluxos comercials i de transport.

Les ciutats capital com Girona, Lleida, Tarragona o Tortosa organitzen el segon esglaó urbà amb relacions amb el seu propi territori basades també en la descentralització industrial i l'increment del rol director i de serveis. La corona de poblacions properes a Barcelona, potenciades en aquest període, sostenen bona part de la nova producció industrial. En definitiva, amb el suport d'un nou sistema urbà molt més eficaç, el territori català s'especialitza, els intercanvis augmenten, els cercles virtuoses de l'economia proliferen.

En aquest impuls, les relacions amb Barcelona es demostren essencials. Els agents econòmics més dinàmics de les poblacions en creixement mantenen una constant relació amb la capital. Les matèries primeres arriben en bona part des de Barcelona i els productes elaborats es comercialitzen en bona mesura a la ciutat comtal; els mercaders de les diferents poblacions mantenen procuradors a Barcelona, moltes vegades membres de la pròpia família, de tal manera que es

crea una xarxa de relacions econòmiques que lliga les ciutats més dinàmiques amb la capital. No es tracta, ni molt menys, d'una explotació, per part del capital barceloní, de les possibilitats en recursos i mà d'obra que ofereix un territori proper. Estem al davant d'un procés complex que beneficia també les poblacions de la corona de Barcelona. Aquestes complexes relacions entre els diversos nuclis de la corona barcelonina i la ciutat comtal es poden resseguir sobretot en els casos del tèxtil, el cuir i el vidre; i el cas de la indústria del vidre és un dels que millor il·lustra el que succeeix en aquest segle decisiu que transcorre des de mitjan segle XVI fins a mitjan XVII.

Dit breument: el famós vidre barceloní a la manera de Venècia, lloat per tots els viatgers que visitaven Barcelona i exposat orgullosament a la plaça del Born en ocasions solemnes, era fabricat a Mataró i la seva àrea d'influència. Els vidriers barcelonins esdevenien sobretot mercaders que encarregaven el vidre a Mataró i es dedicaven a l'exportació dels materials; es formaven companyies entre comerciants de Barcelona i vidriers de Mataró per potenciar aquesta exportació, especialment dirigida a Amèrica via Cadis i Sevilla, on s'instal·laven catalans per vendre vidre; i, aprofitant la creixent potència de la indústria del vidre, els vidriers més importants de Mataró anaven prenent progressivament iniciatives d'exportació en direcció a l'interior de Castella.

És justament a través de l'exportació per terra com es poden veure més fàcilment els graus d'autonomia que va assolint la vidrieria mataronina. Almenys des de finals del segle XVI, els vidriers de Mataró treballen no només per a vidriers i mercaders de Barcelona, sinó també per a mercaders de la pròpia Mataró, que exporten directament els productes. I, a més, els vidriers de Mataró creen companyies amb mercaders de vidre de Madrid, venen els seus productes a Castella o Aragó i compren diverses mercaderies de retorn, sobretot llanes, a Segovia i altres ciutats castellanques. Per aquestes vies, alguns dels vidriers mataronins esdevenen progressivament més potents: tenen o lloguen forns a Sant Genís de Vilassar o a Dosrius, intervenen en diferents negocis allunyats del vidre, com els de la llana o el vi, i evolucionen progressivament des de la seva condició inicial de productors a la de comerciants.

En el cas del vidre es poden copsar molt bé alguns dels trets fonamentals que caracteritzen el canvi econòmic que es produeix a Catalunya i a Barcelona en aquest període: descentralització industrial a poblacions pròximes a la capital, potenciant determinades produccions riques en valor afegit; impuls i control de la producció i la comercialització des de Barcelona; recerca de nous mercats, exteriors però també interiors, aprofitant les més intenses relacions amb el territori propi i l'augment del consum; progrés econòmic i creixent autonomia de les poblacions properes a Barcelona i integrades en la nova economia territorial, en funció de la consolidació dels agents econòmics locals i de les noves xarxes comercials establertes.

Un territori més integrat

Els gremis tenen un paper essencial en la nova distribució de les activitats en el territori. Sense els seus coneixements, sense l'organització que ja tenen en determinades poblacions i la nova que implantaran en d'altres no és possible que floreixin activitats que són poc importants o fins i tot pràcticament noves en alguns indrets, o que creixen al mateix temps que determinats nuclis. És el cas del cotó o de la fabricació de claus a Manresa, de l'expansió fulgurant del tèxtil en alguns dels nuclis de creixement ràpid a la plana de Vic, de la marineria a les poblacions de la costa... L'impuls ha de venir, d'una part, de les poblacions mateixes en les quals té lloc el creixement demogràfic i industrial, poblacions que, en el moment d'iniciar-se la nova empena ja estaven mínimament organitzades; i, d'una altra part, de l'energia transmesa des d'altres llocs. Des de Barcelona o una població important propera pel que fa a la transmissió de coneixements, la instal·lació d'oficials amb experiència o l'aplicació de capitals; des d'altres llocs, França sobretot, pel que fa a la immigració de mà d'obra. Els complicats processos que tenen lloc en aquest període comporten la descentralització industrial a Barcelona i el creixement industrial a la seva corona, l'ascens d'uns gremis a la capital i la davallada d'uns altres allà mateix, l'aparició pràcticament ex novo de gremis a la corona barcelonina i la reducció de determinades activitats als mateixos llocs. Això suposa una redistribució dels sabers en el territori, en la qual els gremis i els coneixements dels agremiats són bàsics.

Al mateix temps, i sense contradicció, els elements més dinàmics en aquesta economia més complexa i més integrada són els que escapen amb més facilitat al control dels gremis. Són aquests els que exploten algunes davallades gremials barcelonines o bé es beneficien i s'aprofiten d'alguns ascensos que, paral·lelament, poden tenir lloc a les poblacions del seu entorn. Mercaders i gent de comerç, junt amb els més actius components de gremis clau com ara els paraires i els blanquers, i als quals s'afegeixen elements de la petita noblesa, són els agents que estan al capdavant de la transformació econòmica d'aquest període. I entre aquests agents, els mercaders barcelonins i, en un nombre menor però amb valor estratègic notable, els de les altres poblacions són els protagonistes principals. Ells promouen activitats econòmiques modestes, però abundants i segures, que acabaran produint aquest sistema progressivament més integrat i sòlid reordenat des de mitjan segle XVI en el territori català. L'increment dels intercanvis, molt especialment entre Barcelona i les diferents poblacions de la seva àmplia corona territorial, resulta essencial en la maduració del sistema urbà. L'interès per millorar els camins i les carreteres resulta evident a final del segle XVI, en un moment en el qual comencen a proliferar les carretes i les condicions de transport poden canviar. Però més que els camins,

per molt que en aquest període hagin millorat més del que normalment s'ha admès, i més que els instruments de transport, compten sobretot l'organització i l'aprofitament dels fluxos mateixos i les noves capacitats dels agents que els protagonitzen. En aquest sentit, resulten imporsants les facilitats legals donades al desplaçament de mercaderies i persones i, sobretot, la formació d'una base estructural per al transport creada en aquest període amb l'augment notabilíssim del nombre de traguers i llogaters de mules, que lentament però progressivament apareixeran com elements econòmics més capitalitzats.

Sens dubte, la gran revolució en el món del transport català en el segle que estudiem es produeix amb el sensible reforç de la gent dedicada a desplaçar mercaderies. El cas dels traguers de Barcelona, i molt més encara els de poblacions com Vic o Manresa, són absoltament notables. Però a més de facilitar l'increment del tràfic de mercaderies, els traguers estan en òptima situació per actuar com a procuradors en els negocis efectuats a distància. Són ells els qui completen la xarxa de relacions establerta en les poblacions de destí. L'ascens de l'ofici de traguier, situat entre el transport i el comerç, resulta així ben aparent i decisiu entre 1550 i 1640. Aquests traguers catalans, més que no pas els camins pels que circulen, han aconseguit cosir densament el territori articulat per Barcelona. En el context de descentralització, especialització territorial, millora de les comunicacions i augment dels intercanvis és on s'ha de situar el paper de Barcelona, com a cap d'un país cada vegada més integrat. La capital exerceix una influència econòmica creixent en les zones costeres i en les de terra endins relativament pròximes a Barcelona, zones on es concentren augments demogràfics i on es donen increments notables de determinades activitats productives implicades en processos en els quals intervenen les forces econòmiques barcelonines.

En aquesta influència creixent de la capital, la ciutat comtal aprofitarà les possibilitats productives i de consum de les comarques properes (Baix Llobregat, Marçme, Vallès, Anoia, Bages, Garraf, Penedès) on l'any 1553 habitaven unes 13.000 famílies i el 1702 unes 28.000. Una població incrementada que, a més, es relaciona cada vegada més amb la capital. El notable augment dels intercanvis que es produeixen entre la ciutat comtal i la seva corona territorial és perfectament visible en la presència creixent a Barcelona de la gent de les comarques pròximes. Cosa que es pot constatar amb les actes notariales originades pels comerciants desplaçats a Barcelona, amb les llistes de malalts de l'Hospital de la Santa Creu, o amb els llibres de matrimonis de la parròquia dels sants Just i Pastor.

Barcelona no solament passa a ser, molt més intensament, el centre director del territori català, el lloc on la gent d'un ampli espai geogràfic està obligada a venir regularment a treballar, negociar, vendre o comprar, sinó que, alhora i de resultes d'això, esdevé també el punt d'oferta d'una sèrie de serveis que operen en favor d'aquell territori. La ciutat comtal serà, molt més que abans, un lloc de pas visitat en terminis de temps que van del molt curt al molt llarg; però un lloc

de pas equipat, un centre de serveis assistencial, cultural, d'oci i vici. I al mateix temps, Barcelona modernitzarà les seves infraestructures en ser centre territorial, i reforçarà una imatge física de "capital de Catalunya".

La nova situació es fa del tot evident amb l'expansió dels hospitals. L'enorme i incrementat pressupost dedicat en aquest període a l'Hospital de la Santa Creu i la capacitat d'aquesta institució per mantenir un miler de persones mostren que l'hospital és, en aquesta etapa, no sols l'hospital de Barcelona sinó el de Catalunya, quelcom que queda reafirmat en analitzar el lloc de procedència dels malalts. Al mateix temps, a principi del segle XVII, la capital apareix saturada d'hostals i de tavernes, ocupades per visitants, però també per treballadors no enquadrats en els gremis i incorporats en sectors d'oferta laboral pujant com la dels sastres.

Amb una població semi-estable en creixement i amb un pes també important de la població flotant, formada sobretot pels forasters de la corona territorial arribats per a treballar i comerciar, Barcelona apareix en aquest període com una ciutat en ebullició, amb una imatge allunyada d'aquella altra, tradicionalment admesa, de ciutat adormida.

Conjuntura i herència

En el període que transcorre entre 1550 i 1640 es transformen les relacions de Barcelona amb el territori català i amb l'exterior. S'aprofiten millor els recursos i les forces i capacitats productives catalanes. Al mateix temps, i a l'altra cara de la mateixa moneda, es reforça clarament un mercat interior que aprofita l'augment de la població propera a Barcelona, l'increment de les relacions i la millora en els nivells de consum. Però aquest canvi que suposa una nova mirada cap a l'interior del propi país s'acompanya també d'una nova manera, inseparable de l'anterior, d'abordar les relacions comercials amb l'exterior.

Es produeix, efectivament, un impuls de les exportacions dirigides a Sevilla i Cadis, per una banda, i a la Castella interior, per una altra. De tal manera que la reestructuració econòmica del territori, marcada per l'especialització creixent de les poblacions i les seves àrees d'influència, apareix en bona mesura lligada a la nova orientació de l'exportació, dirigida en bona part als mercats americans. Tot indica que no es tracta només d'una reorganització econòmica que busqui reduir els costos de producció fent ús d'una mà d'obra més barata, no enquadrada en els gremis o ubicada en poblacions amb menors costos generals. La nova situació passa no tan sols per la redistribució estratègica d'unes forces escasses, sinó també pel creixement en alguns sectors, amb la vista posada en el desenvolupament de determinades produccions destinades parcialment a Castella i Amèrica. Si diem que els canvis en el període eren sobretot qualitatius, cal

dir que, en alguna mesura i pel que afecta determinades produccions, són també quantitativus.

S'ha admès que les relacions catalanes amb Amèrica, organitzades bàsicament a través de l'actuació de la colònia de mercaders catalans establerts a Cadis i Sevilla, es va incrementar una vegada aixecada la restricció a l'actuació dels estrangers, a partir de la meitat dels anys vint del segle XVI; i s'ha admès també que, mantingudes en un cert nivell de modèstia, aquestes relacions van arribar al màxim del segle en el segon quart de la centúria i van continuar, sense solució de continuïtat però amb una certa languidesa, fins a l'embranchida de finals del segle XVII. Per contra, l'anàlisi de la documentació notarial, a Barcelona i a Cadis, assenyala com a període de gran intensitat de relacions el segle que estudiem: mostra ben clarament l'existència d'una notable colònia catalana a Cadis i Sevilla, molt activa l'últim terç del segle XVI i el primer del XVII.

Aquests mercaders catalans instal·lats a Andalusia (més dels més de 60 localitzats a Sevilla i Cadis documentalment entre 1560 i 1620) estan intensament lligats als de Barcelona: són apoderats d'un o de més negociants de la ciutat comtal, reben constantment mercaderies i notícies de Catalunya a través de la molt ampliada activitat de la flota de cabotatge catalana, despleguen una activitat de relació amb el seu país d'origen que apareix massivament a la documentació, assoleixen nivells econòmics i socials destacats a Andalusia, constitueixen una densa xarxa de relacions que lliga la pròpia colònia entre si, aquesta amb Barcelona i també amb els agents catalans a la Castella interior i a Lisboa.

La potència de la colònia catalana a Sevilla i Cadis té la seva lògica correspondència en el nombre important de mercaders que, des de Barcelona, es relacionen amb dita colònia. Hem documentat més de 120 mercaders afincats a Barcelona i que comercien amb els ports andalusos entre 1560 i 1620, molts d'ells amb una gran assiduitat. Unes xifres que devien ser molt més altes però que ja en la versió forçosament reduïda que ens dona la limitació de les fonts documentals resulten prou eloqüents. Si recordem que en el fogatge de 1516 consten 241 mercaders tindrem una idea del pes que en una ciutat com Barcelona podia suposar aquesta dedicació atlàntica en els seus negociants.

La gent de comerç que es relaciona amb Sevilla i Cadis està formada majoritàriament per mercaders assentats a Barcelona. Hi figuren també alguns de poblacions com Mataró o Terrassa. Però de fet ja sabem que els mercaders de la corona de poblacions barcelonina estan ben representats a la ciutat comtal pels seus apoderats. Mercader de Barcelona vol dir, en aquest moment, ser un agent econòmic que actua mobilitzant l'economia d'un espai territorial ampliament integrat. Per altra banda, sabem també que els membres de determinats oficis que han pujat de categoria figuren com mercaders. Assenyaladament, entre aquests individus que negocien amb els ports andalusos actuen, sota el nom de mercaders, alguns membres dinàmics del gremi de blanquers. En definitiva, i com és ben lògic per la pròpia potència dels mercaders barcelonins i per la

transformació en mercaders d'elements d'alguns oficis, un 60 % dels individus que negocien amb els ports andalusos apareixen sota la denominació de mercaders, i, fins als dos terços del total, se sumen negociants, tratants i corredors d'orella. Després d'aquest "nucli dur" del comerç, destaquen, i també això ens sorprèn, els cavallers i donzells, amb l'afegit d'algun ciutadà honorat (en total un 7 %). Finalment, sobresurten quatre oficis que tornarem a trobar, indirectament, en estudiar els productes de l'exportació catalana: els adroguers, els botiguers de draps, els vidriers i els llibreters.

Al mateix temps que s'estableixen aquests lligams amb Andalusia, una colònia catalana igualment notable actua a l'interior de la península: a Saragossa, però sobretot a Medina del Campo i a Madrid. Les relacions que s'estableixen entre aquestes dues últimes ciutats i Barcelona són diferents. En primer lloc, pel moment en el qual es produeix la relació; i en segon, ho veurem més endavant, pel tipus de producció catalana exportada.

En el període que analitzem es produeix un desplaçament sensible de la colònia catalana de Medina a Madrid. Desplaçament que té a veure amb l'establiment de la cort a Madrid i amb la pèrdua de pes de les fires de Medina del Campo. D'entre els catalans localitzats a Madrid, apareixen menys de 10 entre 1560 i 1580 i més de 40 després d'aquesta data i fins a 1620. A Medina i "fires de Castella" passa el contrari: entre 1560 i 1580 hi localitzem uns 40 catalans, mentre que després d'aquesta data no ens consta cap. A Madrid, doncs, sempre hi ha instal·lada una colònia, que creix molt després de 1580 i es manté molt notable després de 1600. Medina, preponderant abans de l'últim terç del segle XVI en la presència de catalans, deixa d'interessar els mercaders de Catalunya entrat aquest últim terç. Consolidada la capitalitat de Madrid i amb la crisi de les fires de Medina, el lema que caracteritza l'evolució de la colònia catalana en el nostre període és: "de Medina a Madrid". Només uns vint anys, des de la decisió de Felip II d'instal·lar la capital a Madrid, han estat suficients per provocar aquest desplaçament que deixa veure l'ascens de la capital i la crisi de Medina del Campo.

La diàspora peninsular catalana té també un espai, menor però estratègic, a Saragossa, situada a mig camí entre Barcelona i el centre peninsular. Evidentment, la presència catalana a Saragossa no és un afer exclusiu del segle que estudiem. Amb una intensitat que no podem xifrar, l'activitat de mercaders catalans a Aragó en general i a Saragossa en concret deu haver estat sempre més o menys apreciable. Amb la informació de què disposem, però, sembla que la colònia catalana a Saragossa és especialment activa a partir de 1600.

Gràcies al concurs d'aquestes colònies "interiors", els banquers i mercaders catalans intervenen en les transaccions de canvis i els productes del país s'exporten a la cort i a d'altres punts de Castella. Hem localitzat més de 160 mercaders de la capital lligats al comerç amb la Castella interior entre 1560 i 1620, i aquesta activitat no s'atura després d'aquesta última data.

La presència paral·lela de mercaders de Catalunya a tota la costa peninsular, des de València fins a Galícia, però sobretot a l'estratègica Lisboa, completa aquesta important xarxa de relacions comercials, molt potent ja a final del segle XVI, i orientada a col·locar els productes catalans a Amèrica, via Sevilla o via interior, i a la pròpia Castella.

La consolidació de les xarxes de transport terrestre i marítima, amb l'increment de traginers i carreters a Barcelona i a Catalunya, la seva major capacitat d'acció i la seva implicació en el transport cap a l'interior de la península; la participació de transportistes aragonesos i castellans en el comerç entre Catalunya i Aragó i Castella; la incorporació massiva dels mariners de la costa propera a Barcelona en els viatges de cabotatge que condueixen als ports andalusos i a Lisboa, són fets que apareixen estretament lligats a l'increment de les dues direccions del comerç analitzades i amb l'establiment de colònies mercantils catalanes a Cadis i Sevilla, a Medina del Campo, Madrid i Saragossa.

En quins productes es basa aquesta intensa relació comercial de Catalunya amb els ports andalusos i amb Lisboa, per una banda, i amb l'interior peninsular, per una altra? La primera informació dels productes enviats a Sevilla i Cadis ens la donen documents de nòlits en els que apareixen esmentades les mercaderies. Els productes per omplir són, primer de tot, productes de la terra: avellanes, ametlles, arròs, mel, cànem, espigol, pinyó, vi... que de vegades es carreguen a Catalunya; i de vegades a la costa valenciana o als dos llocs.

El ferro en brut és una altra matèria de pes i complementària enviada als ports andalusos, tot i que el seu destí més habitual és Itàlia. Les moles de molí, que apareixen en el port sevillà en les imatges de l'època, eren també producte pesant comú en aquests viatges. L'espart, carregat a Alacant i portat normalment fins a Lisboa, és el component més habitual en les càrregues intermèdies de cabotatge, més que el vi, ja que aquest, amb la creixent producció del litoral català, és carregat cada vegada més en el punt de partida del viatge. Amb un volum important i amb preu més car, compten lògicament les "robes", amb poca especificació dels gèneres enviats, però que figuren pràcticament sempre en les relacions de mercaderies transportades.

A partir d'això hem de citar ja els productes elaborats i més cars. I entre ells, especialment, el vidre, que apareix al llarg de tot el segle que estudiem. Hem parlat ja de companyies de vidriers mataronins i barcelonins per enviar vidre a Sevilla, de vidriers que s'instal·len en dita ciutat per a vendre vidre, i consta també explícitament vidre que va a Amèrica. Després d'aquest producte, segueixen en nombre de vegades ressenyats els llibres, que ocupen un lloc important en l'exportació a partir de principis del segle XVII.

A més de vidre i llibres, s'esmenten les pintes, els estoigs o les culleres de fusta. En els lligalls de la Casa de Contratació figuren entre els productes exportats a Amèrica "peines comunes" i "peines finos". No sabem si eren majoritàriament catalans, però resulta evident la coincidència entre dos fets: l'augment de la producció a Catalunya i l'exportació a Amèrica. Així, el 1620,

en una exportació a la ciutat de Mèxic consten enviaments de diverses dotzenes de "peines de Barcelona": l'ús de la "denominació d'origen" fa pensar en un producte català conegut i exportat a Amèrica amb regularitat.

De fet, la llista d'elements exportats podria ser molt llarga. Draps, vidres, estoigs, pintes, elements de cuir treballat, objectes de corall, productes d'adrogueria i de cereria... Totes elles, pràcticament, mercaderies, bàsicament cares, que s'envien a Sevilla i Cadis al costat dels productes de la terra i de les matèries primeres. En general, els productes catalans exportables encaixen perfectament amb les relacions generals de mercaderies, catalanes o no, enviades a Amèrica, com les que contenen els lligalls de la Casa de Contratación de les últimes dècades del segle XVI i primeres del XVII.

Pel que fa a Medina, Madrid i Saragossa, falten lògicament, en les exportacions catalanes, els productes pesants i barats "d'acompanyament", perquè el viatge és de caire totalment diferent. Aquest comerç està basat en productes cars. La coincidència entre la presència de productes de qualitat en determinats inventaris de botigues i de particulars castellans i els productes fabricats a Catalunya es fa evident ja en l'etapa de Medina; i després ho serà molt més en la de Madrid, per la presència de la cort i el creixement de la capital.

El vidre és, altra vegada, la mercaderia més present en les citacions, i un cas exemplar del què està succeint. Un producte de luxe, amb molt de valor afegit, transportat miraculosament intacte fins a la cort i, cosa que és més indicativa, fins a Cadalso de los Vidrios, una població castellana especialitzada en la producció de vidre de qualitat. Immediatament després, i al igual que passava en el desplaçament de mercaderies per mar, destaquen els llibres. En aquesta direcció del comerç, és ja durant els anys seixanta del segle que els llibreters catalans venen la seva producció a Castella. El corall, moltes vegades incorporat a peces de joieria, és un altre producte amb una molt notable participació en aquestes exportacions. La presència de la cort i el seu acompanyament són els que permeten, molt més que durant l'etapa de Medina del Campo, el desplaçament de productes de luxe, com els citats o d'altres, com els de pasamaneria. En tots els sectors que destaquen en l'exportació se segueix la mateixa línia d'actuació: potenciament de produccions en els sectors del tèxtil, del cuir, del vidre, del ferro, de la fusta, del paper... dirigides a l'obtenció de productes elaborats que incorporen molt valor afegit, amb molta qualitat en les formes i els acabats: els vidres, els llibres, les estampes, els petits treballs de la fusta, els mobles, els derivats del ferro, les joies d'argenter, els elements de corall, els ciris, les dagues, les armes de foc, els barrets, els tapins, l'obra de terra...

La presència dels catalans a Castella i la naturalesa del seu ofici no fan més que confirmar els sectors predominants de l'exportació. Entre els mercaders catalans localitzats, sobretot a la cort, destaquen, a més dels vidriers, llibreters i coralers, els adroguers, instal·lats ja a Medina els anys 60 del segle XVI. I destaquen encara més els argenters barcelonins, i els batifullers, amb negocis a

la cort de Madrid almenys des dels anys 70. Alguns mercaders que actuen des de Barcelona i es mostren molt actius en el comerç amb Aragó i sobretot amb Castella estan lligats als sectors del cuir i del tèxtil: a Medina, com a Sevilla, trobem draps catalans i els "estuches de Barcelona". I des de l'etapa de Medina es detecta la presència de sabaters catalans en el negoci castellà.

En paral·lel a la varietat de productes exportats a Sevilla i Cadis i a l'interior de la península, els viatges de tornada porten productes a Catalunya. No podia ser d'altra manera. Però, a més, cal dir que aquest negoci complementari i inevitable "de tornada" s'aprofita per a proveir de matèries primeres algunes de les indústries creixents. Així, si d'una banda, els vaixells que tornen del cabotatge peninsular porten a Catalunya sardines, d'Ayamonte i Cadis, tonyina, de Portugal i Cadis, sucre i drogues, de Lisboa, o productes "exòtics" americans, entre les mercaderies americanes abunden les matèries tintòrees, com la grana fina cochinilla; i, sobretot, prenen decisiu pes les compres de cuirs americans, bovins i vacuns, que procedeixen en bona mesura de Santo Domingo. Així, el cuir, importat en pel en grans quantitats des d'Amèrica i reexportat una vegada treballat pels excel·lents guadamassilers catalans, dona un bon exemple de les relacions comercials complexes establertes ja en aquest període amb el nou món.

Al seu torn, el retorn del viatge d'alguns carregaments de vidre a Castella sabem que està format per llana de Segovia, al que hauríem de sumar alguna compra de llana feta a Cadis per catalans. Cap a Amèrica i Castella circulen productes acabats que, entre d'altres, tenen a veure amb les indústries del tèxtil i del curtí; i cap a Catalunya circulen matèries primeres per a les dites indústries.

La varietat de productes exportats té un bon mercat a Amèrica, afavorit per la diferència de preus entre Espanya i el nou món. A la cort i a Castella també la diferència de preus amb Catalunya afavoreix l'exportació des del Principat i explica en part fets com el de l'exportació de vidre a un lloc com Cadalso de los Vidrios. Però a Madrid, a més, se sumen la creixent absorció sumptuària de la cort i el creixement enorme de la pròpia capital, sense un hinterland que li pugui subministrar determinats productes elaborats. Aquests productes, a més, són de qualitat i cars, no cal desplaçar-ne grans quantitats per a establir un flux de comerç interessant pels mercaders catalans, tot i que el nombre de traguiners i carreters, catalans, castellans i aragonesos implicats en aquest comerç és molt important.

Sens dubte, en la reorganització qualitativa de l'economia catalana del segle que ens ocupa, i en el creixement d'algunes de les produccions, la reorientació del comerç cap Amèrica i Castella va resultar essencial. En general, les relacions entre les indústries que creixen a Catalunya, les exportacions per mar fins Andalusia- Amèrica i per terra a la Castella interior, i les importacions des d'aquests dos llocs són palpables. Com ho són també les implicacions dels personatges lligats a aquest comerç d'exportació en l'expansió de dites indústries.

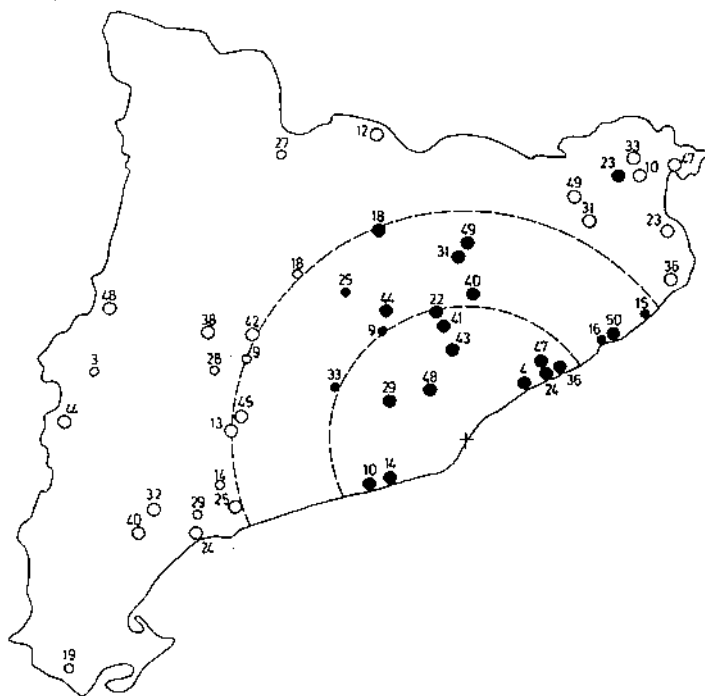
Però si aquesta nova orientació de l'economia catalana, que es completa amb un manteniment genys menyspreable d'alguns mercats al Mediterrani, pot resultar sorprenent per ser força desconeguda, cal ressaltar no tant la forma en la qual es produeixen els canvis econòmics i territorials, forma en la qual el concurs del comerç amb Amèrica és indiscutible, com els resultats: és a dir, l'herència que deixa el període 1550-1640. En efecte, i dit d'una manera abstracta, és aquest el període, fins a la Guerra Civil espanyola, en el qual el centre de gravetat de les cinquanta poblacions més importants del país s'acosta de manera més ràpida a Barcelona.

Això vol dir que s'ha reestructurat la distribució de forces en el territori. La població activa està, al 1640, distribuïda de manera molt més eficaç que al 1550: establerta en nuclis que disposes de muralles, centres assistencials, organitzacions gremials, mercaders emprenedors, sistemes de comunicació; i amb una distància entre ells i respecte de Barcelona tal que els permet formar part d'un sistema econòmic molt més dinàmic i integrat.

Com ha dit De Vries en el cas europeu, "la estructura urbana autàrquica de la Edat Mitjana no podia servir como el soporte urbano de una sociedad comercial e industrial". El mateix podem dir per a Catalunya a l'escala regional. L'herència és la variable important en aquest canvi: "el sistema urbano moderno fue una empresa de la era premoderna", com escriu de Vries. Aquesta transformació va tenir lloc en el que aquest autor anomena "la era del proletariado rural", datada entre 1600/1650 i 1750. I més precisament, segons ell és durant el segle XVII quan es produeix la crisi urbana que dona lloc a les transformacions decisives: "el período decisivo fue la primera mitad del siglo XVII".

A Catalunya, aquesta etapa de canvi urbà i territorial, en la qual es dona la descentralització de la producció cap a àrees "rurals" comandades per petites poblacions lligades en un sistema eficaç a Barcelona, té lloc entre 1550 i 1640, i està àmpliament consolidada cap a 1600. En aquest sentit, el procés de canvi a escala regional, paral·lel al que De Vries descriu a escala europea, té lloc a Catalunya de forma precoç. En el moment en el qual la nova estructura urbana europea va ser conformada per les necessitats d'una economia comercial i va passar a ser dominada per centres mercantils en competència, com explica De Vries, Barcelona havia ja consolidat la seva regió com un espai geogràfic ben articulat des del punt de vista del sistema urbà. Així, el segle que transcorre entre 1550 i 1640 constitueix un període essencial pel canvi que suposa la instauració i l'impuls d'aquest sistema urbà ben treballat, base per a una economia madura i sòlida i herència de gran pes en el futur.

Canvis en l'ordenació demogràfica de les 50 primeres poblacions, entre 1553 i 1702

Llegenda figura

Rodona blanca petita. Poblacions entre les 50 primeres el 1553 i que en l'interval entre aquesta data i 1702 han baixat entre 5 i 19 llocs (inclusius): 3. Lleida; 9. Cervera; 14. La Selva; 18. Solsona; 19. Ulldecona; 27. La Seu; 28. Tàrraga; 29. Riudoms

Rodona blanca gran. Poblacions id.id. 20 o més llocs: 10. Castelló d'Empúries; 12. Puigcerdà; 13. Montblanc; 23. Torroella; 24. Cambrils; 25. Constantí; 31. Banyoles; 32. Falset; 33. Peralada; 36. Palafrugell; 38. Agramunt; 40. Tivissa; 42. Guissona; 44. Serós; 45. Sarra; 47. Roses; 48. Castelló de Farfanya; 49. Besálú
(en ambdós grups, la xifra indica el lloc ocupat el 1553)

Rodona negra petita. Poblacions entre les 50 primeres el 1702 i que des del 1553 han pujat entre 5 i 19 llocs (inclusius): 9. Manresa; 15. Sant Feliu de Guíxols; 16. Blanes; 25. Cardona; 33. Igualada

Rodona negra gran. Poblacions id.id. 20 o més llocs: 4. Mataró; 10. Vilanova; 14. Sitges; 18. Berga; 22. Moià; 23. Figueres; 24. Arenys de Mar; 29. Esparreguera; 31. Sant Hipòlit de Voltregà; 36. Canet; 40. Taradell; 41. Castellterçol; 43. Sant Feliu de Codines; 44. Santpedor; 47. Arenys de Munt; 48. Sabadell; 49. Torelló; 50. Lloret
(en ambdós grups, la xifra indica el lloc ocupat el 1702)